Tom 16/2024, ss. 43-68
ISSN 0860-5637
e-ISSN 2657-7704
DOI: 10.19251/rtnp/2024.16(3)
www.rtnp.mazowiecka.edu.pl

Jan Paweł Gosiewski
ORCID: 0000-0003-2600-3974

Józef Gosiewski (1824–1870): nieudana dzierżawa Teatru Miejskiego w Płocku w latach 1864–1867

Józef Gosiewski (1824–1870): unsuccessful lease of the Municipal Theatre in Płock in the years 1864–1867

Streszczenie:
W artykule przedstawiona została sylwetka Józefa Gosiewskiego (1824–1870), patrona Trybunału Cywilnego Guberni Płockiej. Jako osoba interesująca się sztuką i działająca w amatorskim zespole teatralnym podjął w 1864 r. decyzję o wydzierżawieniu Teatru Miejskiego w Płocku. Niestety, niewystarczające umiejętności zarządcze oraz okoliczności zewnętrzne, którym nie dał rady przeciwdziałać, przyczyniły się do pojawienia się poważnych problemów finansowych i spowodowały wymówienie dzierżawy przez władze miejskie w 1867 r.

Słowa kluczowe: Józef Gosiewski, Gosiewscy, genealogia, życie kulturalne, Teatr Miejski w Płocku, Płock

Abstract:
The article presents the profile of Józef Gosiewski (1824–1870), the patron of the Civil Tribunal of the Płock Governorate. As a person interested in art and active in an amateur theatre group, in 1864 he decided to lease the Municipal Theatre in Płock. Unfortunately, insufficient management skills and external circumstances, which he was unable to counteract, contributed to the emergence of serious financial problems and resulted in the termination of the lease by the city authorities in 1867.

Keywords: Józef Gosiewski, Gosiewscy, genealogy, cultural life, Municipal Theatre in Płock, Płock

Po upadku powstania styczniowego w 1864 r. na terenie Królestwa Polskiego panował nastrój ogólnego przygnębienia i smutku. Zrozumiałe jest zatem, że w takich okolicznościach Teatr Miejski w Płocku, w którym już „od 1861 roku […] z powodu wyjątkowego położenia kraju żadne prawie widowisko ani przedstawienia sceniczne […] nie miały miejsca"[1], świecił pustkami. Powstaje jednak pytanie, dlaczego w tak trudnej sytuacji, gdy „publiczność albo w małej liczbie lub też zupełnie nie uczęszczała do teatru"[2], „Józef Gosiewski, patron Trybunału Cywilnego w Płocku, wyraził chęć wydzierżawienia [go] na dłuższy okres czasu i zapewnił stałe przedstawienia w każdym sezonie zimowym"?[3] Czy rzeczywiście „więcej zależało [mu] na zysku osobistym, niż na podniesieniu poziomu artystycznego tak ważnej dla miasta placówki kulturalnej"[4], czy może jednak kierował się innymi, nieco bardziej szlachetnymi motywami? Celem tego artykułu jest

[1] Archiwum Państwowe w Płocku (APP), Akta bufetu teatralnego, sygn. 751, [za:] B. Konarska-Pabiniak, *Teatry prowincjonalne w Królestwie Polskim (1863–1914)*, Płock 2006, s. 94; eadem, *Teatr w Płocku 1812–2012*, Płock 2012, s. 44.
[2] Ibidem.
[3] W. Prawdzik, *Teatr w Płocku po Powstaniu Styczniowem*, „Życie Mazowsza" 3, 1935, s. 75.
[4] Ibidem, s. 78.

wyjaśnienie tej kwestii, jak również przedstawienie jego całkowicie dziś zapomnianej osoby w świetle najnowszych ustaleń[5].

Józef Władysław Roman Gosiewski urodził się w mieście Kalwarii w województwie augustowskim ok. 1824 r. Był synem Józefata i Anny z Grzymałów. Miał dwóch młodszych braci[6]: Antoniego Serwacego i Mikołaja Adama, a być może także młodszą siostrę[7]. Ojciec Józefa, Józefat Arkadiusz Feliks herbu Ślepowron z odmianą[8], był urzędnikiem administracji celno-skarbowej Królestwa Polskiego. Urodził się 17 stycznia 1786 r. w rodzinie Antoniego Marcina i Eufrozyny z Jahołkowskich w Kurszanach

[5] Józef Gosiewski wzmiankowany jest jedynie w przywołanych w dalszej części artykułu pracach dot. dziejów Teatru Miejskiego w Płocku. W wydanym ponad dwie dekady temu opracowaniu określonym jako „zbiorowy portret płocczan" (A. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznani: słownik biograficzny*, Płock 2002), jak również starającym się kompleksowo przedstawić wszystkie osoby, „których codzienny trud tak wydatnie przyczyniał się do pomyślności miasta" (A. Notkowski, *Przedmowa*, [w:] ibidem, s. 12), nie został wymieniony.

[6] Antoni: ur. 13 czerwca 1827 r. w Kalwarii; zm. 5 sierpnia 1892 r. w Paryżu (zob. S. Konarski, *Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej*, t. 7/8, Rzym 1985, s. 152; J. Szczepański, *Weterani powstań narodowych w Zakładzie św. Kazimierza w Paryżu*, Warszawa 2011, s. 96). Mikołaj: ur. 9 września 1830 r. w Kalwarii; zm. 28 listopada 1906 r. w Lublinie (zob. „Wędrowiec. Tygodnik Ilustrowany" 51, 22 grudnia 1906, s. 7). Ojcu oraz obydwu braciom Józefa Gosiewskiego autor zamierza poświęcić odrębne opracowania.

[7] Ur. w 1835 r. córka Józefata i Anny Gosiewskich została wspomniana bez podania imienia w niepublikowanym drzewie genealogicznym sporządzonym w 1941 r. przez Zbigniewa Lutosławskiego (odpis w posiadaniu autora dzięki uprzejmości Krystyny Grunwald). Co ciekawe: Józef w ogóle nie jest w nim wymieniony, a Antoni jest podany bez imienia (jako „brat"). Wynika to z faktu, że autor tego dokumentu był spokrewniony z potomkami Mikołaja, na którego osobie urywała się pamięć rodzinna, stanowiąca podstawę prezentowanych informacji.

[8] Zob. J. Ostrowski, *Księga herbowa rodów polskich*, z. 5, Warszawa 1898, cz. 1, s. 157, poz. 872; cz. 2, s. 93. Co prawda w przywołanych w dalszej części artykułu źródłach potwierdzających wylegitymowanie się przez Józefata ze szlachectwa przed Heroldią Królestwa Polskiego, herb ten określany jest jako Korwin odm., jednak, jak słusznie zauważył Ludwik Korwin: herb, na którym znajduje się „w polu czerwonem, na podkowie srebrnej, na której krzyż kawalerski srebrny, czarny kruk z pierścieniem złotym w dziobie, ze skrzydłami wzniesionemi w prawo zwrócony, [to] typowy herb Ślepowron, tylko na czerwony polu" (idem, *Korwinowie*, Kraków 1935, s. 46–47; zob. też *Polska Encyklopedia Szlachecka*, t. 2, Warszawa 1935, s. 168). Również dr Jerzy Michta zwrócił uwagę, że „w grupie herbów ze Ślepowronem […] nazwy Korwin i Ślepowron są używane zamiennie na oznaczenie jednego herbu" (idem, *Heraldyka nobilitowanych w Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Kielce 2017, s. 106).

w powiecie szawelskim na Żmudzi[9]. Zmarł 24 stycznia 1868 r. w Przasnyszu[10]. Matka Józefa, Anna, była córką Hieronima i Katarzyny z Toczyskich. Urodziła się ok. 1804 r. w dawnej ziemi bielskiej, natomiast zmarła w Przasnyszu 4 kwietnia 1864 r.[11]

Józef rozpoczął naukę w 1834 r. w otwartej zaledwie rok wcześniej Szkole Obwodowej w Sejnach. W 1836 r. przekształcono ją w Gimnazjum Gubernialne, a w 1839 r. przeniesiono do Suwałk[12]. Ukończył gimnazjum 30 czerwca 1842 r. w gronie „uczniów […], którzy […] wzorowem sprawowaniem się i pilnością w naukach, zasłużyli na […] listy pochwalne[13].

W tym samym czasie, w którym podjęto polityczną decyzję o zamknięciu Gimnazjum Sejneńskiego, ojciec Józefa był zmuszony do potwierdzenia swojego szlachectwa w związku z ogłoszeniem przez władze w 1836 r. nowego Prawa o szlachectwie w Królestwie Polskim, jako kolejnego aktu represji po powstaniu listopadowym[14]. Podczas „posiedzenia Heroldyi w dniu […] 16 października 1838 r. odbytego […] Jozefat Gosiewski [złożył] dyplom z 1776 r., mocą którego Nayiaśniejszy Stanisław August Król Polski dziedziczne szlachectwo wraz z herbem […] Antoniemu Marcinowi Gosiewskiemu nadał, [a także udowodnił], że jest [jego] synem […] i że niemiał żadney sprawy utratę szlachectwa za sobą pociągającej"[15]. Następnie 6 marca 1839 r. „na

[9] Российский Государственный Исторический Архив (РГИА), ф. 1343, оп. 38, д. 452, с. 2v, 22v–23.

[10] Archiwum Państwowe w Warszawie oddział w Pułtusku (APW OP), Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Przasnyszu z lat 1826–1922, sygn. 79/104/0, akt zgonu nr 1868/22.

[11] APW OP, sygn. 79/104/0, akt zgonu nr 1864/82.

[12] *Akt uroczysty zakończenia rocznego biegu nauk w Gimnazyum Sejneńskiem […]*, Suwałki [1837], s. 11. Szerzej na temat dziejów Gimnazjum Sejneńskiego zob. Z. Filipowicz, *Szkoły sejneńskie z 1 połowy XIX w. w świetle własnych wydawnictw*, [w:] *Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej*, t. 2, red. J. Jaskanis, Warszawa 1975, s. 251–280.

[13] *Akt uroczysty zakończenia rocznego biegu nauk w Gimnazyum Gubernialnem Suwalskiem […]*, Suwałki [1842], s. 13 i 15.

[14] Szerzej na ten temat zob. T. Demidowicz, *Reforma szlachectwa w Królestwie Polskim w latach 1836–1861*, „Czasopismo Prawno-Historyczne" 62/2, 2010, s. 145–170.

[15] Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD), II Rada Stanu Królestwa Polskiego, sygn. 153, str. 80.

mocy decyzji Rady Stanu Królestwa Polskiego [uznany został] za szlachtę dziedziczną, która nabyła tego stanu przed ogłoszeniem prawa”[16].

W 1842 r. rewizor celno-rogatkowy Józefat Gosiewski został przeniesiony z komory celnej w Wierzbołowie w powiecie kalwaryjskim do placówki we wsi Pepłówek w powiecie mławskim[17]. Analiza źródeł pozwala przyjąć, że to właśnie wtedy Gosiewscy przeprowadzili się z Kalwarii do Płocka[18]. Józef związał się z tym miastem w 1845 r., podejmując pracę jako aplikant przy Trybunale Cywilnym Guberni Płockiej[19]. Osiem lat później, na podstawie „rozkaz[u] do Zarządu Cywilnego Królestwa Polskiego z dnia […] 1 kwietnia 1853 r., przez rozporządzenia Kommisyj Rządowych i władz oddzielnych w Wydziale Kommisyi Rządowej Sprawiedliwości, [został] mianowan[y] Patronem przy tymże Trybunale”[20], czyli obrońcą, występującym w postępowaniach prowadzonych przed sądem cywilnym pierwszej instancji. Aby otrzymać nominację, musiał dysponować zaświadczeniem o ukończeniu studiów z prawa i zdać egzamin asesorski przed komisją, w której zasiadało trzech sędziów Trybunału[21].

Niestety nie wiadomo, czy i gdzie Józef Gosiewski studiował. Uniwersytet Warszawski został zamknięty już 31 października 1831 r., zatem mógł pobierać nauki za granicą, bądź też, co

[16] „Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego” 62, 16 marca 1839, s. 2. Zob. też *Spis szlachty Królestwa Polskiego z dodaniem krótkiéj informacyi o dowodach szlachectwa*, Warszawa 1851, s. 67; E. Sęczys, *Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836–1861*, Warszawa 2000, s. 193.

[17] РГИА, ф. 1343, оп. 38, д. 452, с. 22v–23. Rok później otrzymał awans na stanowisko kontrolera skarbowego i został przeniesiony do Przasnysza, gdzie mieszkał aż do swojej śmierci w 1868 r.

[18] Młodszy brat Józefa, Mikołaj, rozpoczął naukę w 1841 r. w Suwałkach (*Akt uroczysty…*, Suwałki 1842, s. 13) ale kończył ją już w Gimnazjum Gubernialnym w Płocku (zob. „Wędrowiec. Tygodnik Ilustrowany”, op. cit.).

[19] „Gazeta Codzienna” 93, 9 kwietnia 1853, s. 1.

[20] „Tygodnik Petersburski: Gazeta Urzędowa Królestwa Polskiego” 29, 26 kwietnia 1853, s. 192.

[21] K. Kopciuch, *Adwokatura polska w okresie rozbiorów (uwagi historycznoprawne)*, „Acta Iuridica Resoviensia” 18, 2020, s. 106–107. Zob. też S. Janczewski, *Dzieje adwokatury w dawnej Polsce*, Warszawa 1970, s. 78–90; R. Łyczywek, *Historia adwokatury polskiej okresu zaborów*, „Palestra” 15/9, 1971, s. 27–50.

bardziej prawdopodobne, w ramach Kursów Prawnych prowadzonych w latach 1840–1846 przy Gimnazjum Gubernialnym w Warszawie. Miały one *de facto* status szkoły pomaturalnej i były przeznaczone dla osób zamierzających sprawować urzędy sądowe średniego szczebla. Cieszyły się wielkim powodzeniem, ponieważ nauka trwała jedynie dwa lata, lecz zajęcia prowadzili zwolnieni z Uniwersytetu profesorowie[22]. Za przedstawioną powyższej hipotezą przemawia również fakt, że pomimo prowadzenia praktyki patrona przez wiele lat, Józef aż do swojej śmierci w 1870 r. nie awansował i nie został adwokatem, aby występować przed sądami apelacyjnymi[23], co pozwala przypuszczać, że nie ukończył studiów wyższych[24].

Otrzymana nominacja bez wątpienia oznaczała stabilne źródło utrzymania i pozwalała na założenie rodziny. Nie dziwi zatem to, że zaledwie pół roku później, w sobotę 12 listopada 1853 r. „o godzinie siódmej wieczorem, w kościele parafialnym płockim, przed księdzem Franciszkiem Szaniorem, kanonikiem, proboszczem tegoż kościoła, zawarte zostało religijne małżeństwo

[22] Zob. J. Schiller, *Warszawskie rządowe szkoły średnie w latach 1795–1862*, „Rozprawy z dziejów oświaty" 34, 1994, s. 85; S. Możdżeń, *Szkolnictwo Królestwa Polskiego w latach 1831–1853 w świetle relacji Jana Kantego Krzyżanowskiego*, „Rocznik Naukowo Dydaktyczny WSP w Krakowie" 14, 1994 s. 96; M. Osiecka, *System kancelaryjny i archiwalny komisji rządowych w Królestwie Polskim w latach 1815–1867*, praca doktorska obroniona w 2014 r. na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego, s. 58–59; eadem, *Urzędnicy Komisji Rządowych Królestwa Polskiego w latach 1815–1867*, „Miscellanea Historico-Archivistica" 21, 2014, s. 191–192; A. Szwarc, *Warszawa bez Uniwersytetu*, 1831–1857, [w:] *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1816−1915*, red. T. Kizwalter, Warszawa 2016, s. 365–367.

[23] „Rocznik urzędowy obejmujący spis naczelnych władz Cesarstwa oraz wszystkich władz i urzędników Królestwa Polskiego", 1854, s 421; 1855, s 417; 1856, s. 389; 1857, s. 333; 1858, s. 353; 1859, s. 357; 1860, s. 357; 1861, s. 365; 1862, s. 265; 1863, s. 323; „Sądownictwo w Królestwie Polskiem, magistratury sądowe, ich skład i etat płacy dla użytku urzędowego", 1854, s. 54; 1855 s. 53; 1856, s. 53; 1857, s. 54; 1858, s. 54; 1859, s. 54; 1860, s. 54; 1861, s. 56; 1862, s. 57; 1863, s. 58; „Rocznik Sądowy", 1864, s. 59; 1865, s. 59; 1866, s. 74; 1867, s. 74; 1868, s. 74; 1869, s. 74; 1870, s. 74; *Przewodnik warszawski informacyjno-adresowy*, Warszawa 1869, s. 61; 1870, s. 37.

[24] Zob. K. Kopciuch, op. cit. Szerzej na temat struktury organizacyjnej sądownictwa cywilnego w Królestwie Polskim w połowie XIX w. zob. M. Makuch, *Organizacja sądownictwa cywilnego w Królestwie Polskim okresu konstytucyjnego (1815–1831)*, „Gubernaculum et Administratio" 13, 2016, s. 67–78.

między Józefem Władysławem Romanem 3ch imion Gosiewskim, kawalerem […], a panną Antoniną Zofią Heleną 3ch imion, córką Antoniego Pabudzińskiego, sędziego Sądu Kryminalnego Guberni Płockiej i Augustowskiej i Szarlotty z Wansbuterów małżonków, w Płocku zamieszkałych, lat dwadzieścia sześć liczącą, w mieście Kalwarji zrodzoną, a teraz w Płocku przy rodzicach zostającą”[25].

Nie można wykluczyć, że rodziny Gosiewskich oraz Pabudzińskich poznały się jeszcze w Kalwarii, bowiem teść Józefa co najmniej od 1830 r. do 1837 r. był podprokuratorem Sądu Policji Poprawczej w okręgu kalwaryjskim[26]. Urodził się ok. 1793 r. Zdobył dyplom z prawa na Uniwersytecie Jagiellońskim, a następnie „poświęcił się służbie publicznej, rządowej […]. Na tej wytkniętej sobie drodze gorliwą pracą zyskał uznanie […], a oprócz wielu honorowych nagród, otrzymał znak niezkazitelnej służby”[27]. Zmarł 17 grudnia 1871 r. w Warszawie.

Antonina i Józef doczekali się dwojga dzieci. Najstarsza córka, Anna Helena, urodziła się w niespełna rok po ich ślubie, 18 października 1854 r.[28] Syn, Alojzy Gonzaga Ludwik, przyszedł

[25] APP, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej św. Bartłomieja w Płocku z lat 1826–1918, sygn. 50/155/0, akt małżeństwa nr 1853/78.

[26] *Obraz polityczny i statystyczny Królestwa Polskiego iaki był w roku 1830 […]*, Warszawa 1830, s. 71; *Rocznik Polityczny Polski*, Warszawa 1830, s. 97; „Kalendarzyk Polityczny”, 1834, s. 163; 1835, s. 172; 1836, s. 214; 1837, s. 210.

[27] „Kurier Warszawski” 282, 20 grudnia 1871, s. 3.

[28] APP, sygn. 50/155/0, akt chrztu nr 1855/126. Anna Helena Gosiewska była nauczycielką muzyki oraz gry na fortepianie (*Adresy Warszawy na rok 1908*, Warszawa 1908, s. 52). Nauki pobierała w Warszawie w założonym w 1861 r. Instytucie Muzycznym (szerzej na jego temat zob. J. Kleczyński, *O konserwatoriach muzycznych*, „Echo Muzyczne, Teatralne i artystyczne” 94, 1885, s. 284; A. Rutkowska, *Działalność pedagogiczna Instytutu Muzycznego Warszawskiego (1860–1917)*, Warszawa 1960; M. Dziadek, *Od Szkoły Dramatycznej do Uniwersytetu. Dzieje wyższej uczelni muzycznej w Warszawie 1810–2010*, t. 1: *1810–1944*, Warszawa 2011). Po jego ukończeniu 27 kwietnia 1872 r. „[miała] honor upraszać […] o przypuszczenie do egzaminu na nauczycielkę gry na fortepianie stopnia drugiego” (APW, Instytut Muzyczny w Warszawie, akta świadectw kwalifikacyjnych z lat 1868–1875, sygn. 72/224/400, s. 277). Zarząd Konserwatorium Warszawskiego „po ścisłem odbyciu [egzaminu w dniu 1 maja 1872 r.], znalazłszy Annę Gosiewską dostatecznie przygotowaną i wykształconą muzycznie, postanowił wydać jej […] świadectwo [kwalifikacyjne z muzyki fortepianu drugiego stopnia]” (APW, sygn. 72/224/400, s. 279). Informacja na ten temat ukazała się w prasie (zob. „Dziennik Warszawski” 116, 18 czerwca 1872, s. 1; „Kurier Codzienny” 132, 18 czerwca 1872, s. 1–2; „Kurier Warszawski” 132, 18 czerwca 1872, s. 1). Warto nadmienić, że w komisji egzaminacyjnej poza Józefem

na świat 16 lipca 1857 r.[29] Zaledwie kilka tygodni wcześniej, 2 maja, w Płocku „odbyło się widowisko amatorskie na dochód dla ubogich, [podczas którego] uzdolnieniami teatralnymi [wykazał się] J[ózef] Gosiewski, późniejszy dzierżawca teatru"[30].

Teatr Miejski w Płocku rozpoczął swoją działalność w 1812 r., jednak jego początków należy szukać znacznie wcześniej, bowiem już od początku XVII w. działał w mieście teatr szkolny prowadzony przez Jezuitów. Pierwsza wzmianka potwierdzająca istnienie w Płocku zawodowego zespołu teatralnego pochodzi natomiast z 1808 r. Towarzystwo zawiązane przez Teodora Bogusławskiego, syna Wojciecha, znanego aktora teatralnego i śpiewaka operowego, a także reżysera i dramatopisarza, składające się głównie z tancerzy baletu warszawskiego, występowało wówczas prawdopodobnie w wybudowanej już w 1697 r. sali szkolnego teatru jezuickiego, a także w sali kasynowej. Następnie w latach 1810–1811 w Płocku działał zespół utworzony przez Andrzeja Mierzyńskiego, byłego aktora Teatru Narodowego w Warszawie[31].

Brzowskim, inspektorem Konserwatorium, wiolonczelistą, kompozytorem i dyrygentem, zasiadali również Karol Studziński, altowiolista i kompozytor oraz Stanisław Moniuszko, kompozytor i dyrygent, nazywany twórcą polskiej opery narodowej, który zmarł zaledwie miesiąc później, 4 czerwca 1872 r. Anna Gosiewska zmarła bezdzietnie 7 czerwca 1928 r. w Warszawie (Archiwum Państwowe w Warszawie (APW), Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej św. Aleksandra w Warszawie z lat 1826–1915, sygn. 72/162/0, akt zgonu nr 1928/304; zob. też „Kurier Warszawski" 157, 8 czerwca 1928, s. 10; 159, 10 czerwca 1928, s. 18; „Gazeta Poranna" 105, 10 czerwca 1928, s. 7).

[29] APP, sygn. 50/155/0, akt chrztu nr 1867/197. Osobie Alojzego Gonzagi Gosiewskiego (zm. 22 grudnia 1922 r. w Sierpcu), a także jego synów: Jerzego Stanisława (ur. 5 października 1886 r. w Nadróżu; zm. 20 maja 1956 r. w Montrealu) i Wiktora Józefa (ur. 3 lutego 1890 r. w Rypinie; zm. 8 lipca 1936 r. w Warszawie) autor zamierza poświęcić odrębne opracowania; na temat jego córki Zofii Aleksandry Heleny (ur. 1 kwietnia 1888 r. w Nadróżu; zm. 2 września 1944 r. w Warszawie) zob. B. Krajewski, *Zofia Gosiewska: peowiaczka, farmaceutka, nieznana uczestniczka powstania warszawskiego*, „Rocznik Dobrzyński" 12, 2019, s. 195–204.

[30] B. Konarska-Pabiniak, *Płocki teatr amatorski w latach 1823–1918*, [w:] *Szkice o polskim teatrze amatorskim*, red. S. Kaszyński, Łódź 1990, s. 125 i 136–137.

[31] Na temat początków teatru płockiego (przed 1812 r.) zob. L. Simon, *Dykcjonarz teatrów polskich czynnych od czasów najdawniejszych do roku 1863*, Warszawa 1935, s. 60–62; F. Dorobek, *Z dziejów teatru płockiego*, „Notatki Płockie" 16/4, 1971, s. 20–24; B. Konarska-Pabiniak, *Do dziejów teatru płockiego: 1836–1865*, „Pamiętnik Teatralny" 26/4, 1977, s. 529–530; eadem, *Teatr w dawnym Płocku 1808–1939*, Wrocław 1984, s. 12–16; eadem, *Teatr w Płocku 1812–2012*, Płock 2012, s. 9–11; eadem, *Teatry prowincjonalne…*, s. 23.

Zaledwie kilka miesięcy po utworzeniu Księstwa Warszawskiego, w styczniu 1808 r. prefektem departamentu płockiego mianowany został Rajmund Rembieliński: „pierwszy […] gospodarz miasta i departamentu o nowoczesnych poglądach i szerokich horyzontach”[32]. Jako *miłośnik Melpomeny* podjął on starania na rzecz urządzenia w Płocku teatru w zrujnowanym przez władze pruskie kościele Trójcy Świętej. Był on zlokalizowany na wysokim brzegu Wisły w pobliżu zamku książąt mazowieckich. Ufundowany został w połowie XIII w. przez księcia Konrada I, który zbudował przy nim klasztor dla dominikanów sprowadzonych z Krakowa. Postępujące osuwanie się nadwiślańskiej skarpy, a także kolejne wojny przyczyniły się do znacznego pogorszenia się stanu tego gotyckiego, jednonawowego kościoła. W 1803 r. władze pruskie podjęły decyzję o kasacie kościoła i zarządziły przeniesienie ołtarza oraz sprzętów liturgicznych do katedry. Następnie rozebrano fragment budynku, przeznaczając pozostałą część na magazyn wojskowy, co spowodowało jego dalszą dewastację. „Mając sobie tym sposobem odjętą pierwiastkową swą cechę, przybytek ten nie mógł już służyć za świątynię Bożą”[33]. Gdy w grudniu 1810 r. zmarł ostatni dominikanin mieszkający w dawnym szpitaliku przykościelnym, postanowiono znaleźć nowe przeznaczenie dla tego obiektu. Zaledwie miesiąc później, bo już 11 stycznia 1811 r., prefekt Rembieliński, „chcąc użytecznie zarządzić tym gmachem, przedstawił ministrowi spraw wewnętrznych projekt przeznaczenia go na teatr narodowy”[34]. Pomysł ten spotkał się początkowo ze sprzeciwem ze strony biskupa nominata płockiego Tomasza Ostaszewskiego,

Zob. też R. Rzymkowski, *Tajemne treści dawnego teatru w Płocku*, „Notatki Płockie” 4, 2003, 12–16.

[32] M. Kieffer-Kostanecka, *Płock w okresie od zaboru pruskiego do Królestwa Kongresowego*, [w:] *Dzieje Płocka*, red. A. Gieysztor, Płock 1978, s. 248, [za:] B. Konarska-Pabiniak, *Teatr w Płocku 1812–2012…*, s. 10.

[33] P. Fechnerowa, *Teatr w Płocku*, „Tygodnik Ilustrowany” 319, 1874, s. 81–82. Na temat dziejów kościoła św. Trójcy zob. też D. Staszewski, *Dawne kościoły płockie*, Płock 1912, s. 22–24; T. Ogończyk, *Z odczytu ks. kan. W. Mąkowskiego w Tow[arzystwie] Naukowem o teatrze płockim*, „Głos Mazowiecki” 289, 13 grudnia 1935, s. 3.

[34] P. Fechnerowa, ibidem, s. 82.

który zażądał zwrotu kościoła przez władze cywilne. Głos ten nie został jednak wysłuchany i 1 maja 1811 r. zostało wydane zezwolenie na przebudowę budynku. Minister przyznał także środki na realizację tego zamierzenia. Prace budowlane wykonano na podstawie projektu Aleksandra Groffe (1771-1838), budowniczego departamentu płockiego. Dawną świątynię zamieniono na przestronną widownię, natomiast scena została do niej dobudowana od strony zachodniej. Kilkanaście lat później, w 1825 r., „od strony ulicy Piekarskiej [przymurowano] cztery filary z cegły, nadające gmachowi charakter architektury greckiej"[35]. Ten kolumnowy portyk w stylu toskańskim zwieńczony trójkątnym przyczółkiem wyróżniał budynek Teatru Miejskiego w Płocku aż do jego całkowitej rozbiórki w 1940 r.[36]

Po zakończeniu przebudowy prefekt Rembieliński skierował do administratora diecezji płockiej, biskupa pomocniczego Antoniego Luboradzkiego, prośbę o desakralizację obiektu. Biskup nie tylko wyjaśnił, że „kościół św. Trójcy, skutkiem obrócenia go przez rząd pruski *ad profanum usum*, utracił już charakter świątyni"[37], ale wręcz wyraził zadowolenie, że „gmach ów poświęcony sztuce może stać się użytecznym, oddziałując na moralność i kształcąc język krajowy"[38]. „Bardzo piękny, wygodny, zasobny w mnóstwo dekoracji, przystawek, z kompletną maszynerią […], zawierający miejsca dla publiczności, [to jest] dwie wielkie loże pod baldachimami […], lóż bocznych […] siedem dolnych, czyli parterowych [i] po stronie prawej sześć, [a także] parter mający

[35] J. Nowowiejski, *Płock: monografia historyczna*, Płock 1917, s. 507, [za:] B. Konarska-Pabiniak, *Do dziejów teatru płockiego…*, s. 530.

[36] Na temat przebudowy dawnego kościoła św. Trójcy zob. P. Fechnerowa, *Teatr w Płocku…*, s. 82; T. Ogończyk, *Z odczytu ks. kan. W. Mąkowskiego…*; R. Rzymkowski, *Od Św. Trójcy do Apolla*, „Sygnały Płockie" 20, 2004, s. 11; B. Konarska-Pabiniak, *Teatr w Płocku…*, s. 11–17; W. Serafimowicz, *Z dziejów architektury i budownictwa w Płocku historycznie i aktualnie*, Płock 2023, s. 40, wersja robocza: https://mazowiecka.iarp.pl/wp-content/uploads/2023/11/tom-3.pdf, dostęp: 21.07.2024.

[37] P. Fechnerowa, *Teatr w Płocku…*, ibidem.

[38] Ibidem.

sześć ławek […] i galeri[ę] wysok[ą] […] urządzon[ą] w kształcie amfiteatru”[39] teatr mógł więc zostać otwarty dla publiczności.

Działalność Teatru Miejskiego w Płocku została oficjalnie i uroczyście zainaugurowana 20 sierpnia 1812 r. wystawieniem romantycznej tragedii „Abelino, wielki bandyta wenecki” napisanej przez Heinricha Zschokkego[40]. Otwarcie teatru istotnie ożywiło życie kulturalne miasta. Jego obecność pozytywnie oddziaływała również na rozwój amatorskiego ruchu teatralnego. Początkowo miał on charakter okazjonalny, jednak dzięki mocnemu angażowaniu się płockiej inteligencji w życie społeczne i kulturalne był kontynuowany przez cały XIX w., niezależnie, a nawet wbrew trudnej sytuacji politycznej. Jego osłabienie miało miejsce na fali represji wprowadzonych przez władze rosyjskie po powstaniu listopadowym, jednak już w latach 1856–1859 w Płocku odbyło się pięć przedstawień. Przynajmniej w jednym z nich, zorganizowanym w maju 1857 r. w celu wsparcia ubogich, podczas którego zagrane zostały komedie „Mąż wdowy” Aleksandra Dumasa (ojca) i „Druga żona” Józefa Korzeniowskiego, na scenie wystąpił patron Józef Gosiewski[41]. Jego udział w amatorskim zespole teatralnym wpisywał się w działania na rzecz dobra ogółu oraz dla obrony polskiej kultury, tożsamości i świadomości narodowej, które podejmowane były przez środowisko płockiej inteligencji[42]. Jednak

[39] S. Krzesiński, *Koleje życia, czyli Materiały do historii teatrów prowincjonalnych*, Warszawa 1975, s. 169–171, [za:] B. Konarska-Pabiniak, *Teatr w Płocku…*, s. 13.

[40] Zob. P. Fechnerowa, *Teatr w Płocku…*, s. 82; B. Konarska-Pabiniak, *Teatr w Płocku…*, s. 17.

[41] A. Niemirowski, *Kartki z dziejów sceny płockiej*, „Echa Płockie i Łomżyńskie” 5, 18 stycznia 1899, s. 2; B. Konarska-Pabiniak, *Płocki teatr amatorski…*, s. 136–137; eadem, *Płocka Melpomena: teatr zawodowy i amatorski 1808–1939*, Płock 1998, s. 162–163.

[42] Na temat znaczenia Teatru Miejskiego w Płocku dla społeczności lokalnej zob. A. Gretkowski, *Teatr Płocki w służbie mazowieckiemu społeczeństwu (1812–2002)*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 16, 2016, s. 32–53, natomiast szerzej na temat płockiej inteligencji w drugiej połowie XIX w. i podejmowanych przez jej przedstawicieli inicjatyw kulturalnej i społecznej zob. B. Konarska-Pabiniak, *Życie kulturalno-literackie Płocka w 2 połowie XIX w.*, Płock 1994; E. Gizińska, *Halina Rutska – życie i udział w tworzeniu płockiego środowiska kulturalno-naukowego od schyłku XIX w. do lat trzydziestych XX w.*, praca doktorska obroniona w 2022 r. na Wydziale Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu w Białymstoku, s. 80–94.

dalsze inicjatywy na tym polu stały się praktycznie niemożliwe do realizacji jeszcze przed powstaniem styczniowym. Przywdziana przez obywateli Królestwa Polskiego w lutym 1861 r. żałoba narodowa poza wymiarem zewnętrznym, przejawiającym się przede wszystkim w noszeniu powszechnie przez kobiety symbolicznych czarnych sukien i ciemnej biżuterii, polegała również na nieuczestniczeniu w zabawach i nieuczęszczaniu do teatru. Była ona kontynuowana przez cały okres powstania, a także po jego zakończeniu: aż do ogłoszenia 16 kwietnia 1866 r. ukazu o amnestii dla jego uczestników przez cara Aleksandra II[43].

Taki stan rzeczy dotyczył rzecz jasna nie tylko inicjatyw społecznych i kulturalnych, ale także działalności Teatru Miejskiego, ponieważ „skutkiem zaistniałych w kraju wypadków, publiczność […] już z końcem 1860 r. prawie wcale zaprzestała [do niego] uczęszczać"[44]. Po zniesieniu w kwietniu 1864 r. stanu wojennego ogłoszonego w chwili wybuchu powstania, władze guberni płockiej, realizując politykę ukierunkowaną na przywrócenie zwykłego życia społecznego zdecydowały się na przeprowadzenie remontu teatru. Prace wykonano latem tego samego roku. Ich wartość wyceniono na 224 rubli i 34 kopiejki[45], co jednoznacznie wskazuje, że było to co najwyżej niewielkie odświeżenie budynku, a nie jego remont *sensu stricto*, lub też modernizacja, czy przebudowa[46]. Miejski teatr znajdował się więc nadal w fatalnym stanie technicznym. Związany z Płockiem publicysta Adam

[43] Zob. B. Konarska-Pabiniak, *Teatry prowincjonalne…*, s. 93–94. Szerzej na temat początków żałoby narodowej w Płocku zob. Chudzyński M., *Płock i ziemia płocka przed wybuchem powstania styczniowego 1861–1862*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego" 5, 2013, s. 13–24, natomiast na temat symbolicznego znaczenia czarnych sukien zob. M. Stankiewicz-Kopeć, *Czarna sukienka: moda żałobna jako forma protestu i narzędzie sprzeciwu wobec carskiego zaborcy w dobie powstania styczniowego*, Perspektywy Kultury 4/2, 2023, s. 21–48.

[44] APP, Akta bufetu teatralnego, sygn. 751, za:] B. Konarska-Pabiniak, *Teatry prowincjonalne…*, s. 94; eadem, *Teatr w Płocku…*, s. 44.

[45] B. Konarska-Pabiniak, *Teatr w dawnym Płocku 1808–1939*, s. 37; eadem, *Teatr w Płocku…*, s. 46.

[46] Pierwszy remont teatru, który miał miejsce w 1822 r., obejmował jedynie odświeżenie wnętrza i odnowienie dekoracji, a mimo to kosztował 2095 zł (zob. B. Konarska-Pabiniak, *Teatr w Płocku…*, s. 17), co stanowiło nominalnie aż 337 rubli i 90 kopiejek

Niemirowski pisał w 1899 r. na łamach prasy, że przed wydzierżawieniem go przez Józefa Gosiewskiego: „zupełny brak pieców czynił widownię prawie niemożliwą w porze najwłaściwszej dla teatru. Publiczność późną jesienią zasiadała w sali w bamboszach i futrach. Rękawiczki zimowe zdejmowano dla bicia oklasków, które ze względu na wygodę osobistą musiały być rzadkie. Grającym wychodziły kłęby pary z ust, co niesłychanie psuło efekt. Wnętrze tonęło w ciemnościach. […] Żyrandol stanowił ironię oświetlenia: było w nim sześć kinkietów olejnych, wiecznie zakopconych. Wciągano go ze zgrzytem z galerji. […] Krzesła składały się z prostych ławek z poręczami, a przedzielone były listwami drewnianymi. […] Wejście do przybytku sztuki było straszne. Korytarz brukowany, oświetlony jedną latarnią. […] Do lóż wprowadzano ze stoczkiem[47], gdyż na korytarzach górnych lampy nie zawsze się paliły. […] Na galerji płonęły dwie lub trzy świeczki. Sala przepełniona była zapachem oleju i łoju”[48]. Teatr postanowiono jednak oddać w dzierżawę i „władze rosyjskie gotowe były poprzeć każdego, ktoby zechciał zająć się [nim], umiejętnie nim pokierować i zapewnić stałe przedstawienia”[49].

Chęć wydzierżawienia teatru wyraził patron Józef Gosiewski. Gubernator cywilny Aleksander Sinicyn przyjął tę propozycję i wydał ówczesnemu prezydentowi miasta Janowi Ptaszyńskiemu polecenie zawarcia kontraktu. Umowa dzierżawy budynku teatru na 12 lat, liczonych od 15 września 1864 r. do 15 września 1876 r., podpisana została 8 listopada 1864 r. Na jej podstawie „magistrat miasta Płocka wypuszczał w dzierżawę […] gmach teatralny ze wszystkiem, co do tego gmachu należało, t. j. mieszkaniami, piwnicami, bufetem, garderobą, utensyliami i biblioteką”, przyznając

(zob. A. Dylewski, *Historia pieniądza na ziemiach polskich*, Warszawa 2011, s. 242–243; W. Morawski, *Dziewiętnastowieczne reformy rubla*, „Mówią Wieki” 2, 2015, s. 83).

47 Tzn. oświetlając drogę cienką świeczką woskową, zwiniętą spiralnie w kształcie kłębka lub koszyczka (zob. *Słownik języka polskiego*, red. A. Zdanowicz i in., t. 2, Wilno 1861, s. 1570).

48 A. Niemirowski, *Kartki z dziejów sceny płockiej…*, s. 2.

49 W. Prawdzik, *Teatr w Płocku…*, s. 75.

dzierżawcy prawo do „wyzyskiwania mieszkań i piwnic […] oraz bufetu w sposób, jaki uzna dla siebie za najdogodniejszy" i zastrzegając, że gmach teatru będzie mógł służyć wyłącznie „na przedstawienia teatralne, koncerty i inne widowiska publiczne". Gosiewski natomiast „zobowiązywał się utrzymywać swym kosztem towarzystwo sceniczne z dobranych aktorów i dawać przedstawienia w każdym sezonie w ciągu sześciu miesięcy od września do lutego włącznie". Umowa określała także maksymalne ceny biletów na przedstawienia. Ponadto dzierżawca „zobowiązywał się udzielać teatru na przedstawienia amatorskie, urządzane na cele dobroczynne" z zachowaniem prawa do części wynagrodzenia. W przypadku organizacji przedstawień galowych „zagwarantowano tylko dzierżawcy zwrot kosztów oświetlenia, ogrzania, opłacenia służby itp. drobnych wydatków"[50].

Należy zauważyć, że podpisana umowa stanowiła, że dzierżawca „dokona przebudowy i remontów wskazanych przez wyznaczoną do przekazywania budynku komisję, zainstaluje potrzebną ilość piecy do ogrzewania teatru i jednocześnie z chwilą przejęcia budynku wniesie kaucję w wysokości 300 r[u]b[li] sr[ebrem]". Ponadto „został zobowiązany do ubezpieczenia na swój rachunek całej ruchomej własności teatralnej, na którą składa się biblioteka, kostiumy, dekoracje, meble i inne przedmioty" oraz miał „wnosić regularnie w każdym roku 100 r[u]b[li] do Kasy miejskiej w celu zgromadzenia funduszu teatralnego, oraz następne 100 r[u]b[li] na pokrycie wydatków związanych z remontem teatru, [a także] wpłacać na konto zakładów dobroczynnych płockich od każdego sprzedanego biletu po 2,5 kop[iejki] […]. W zamian przyjętych zobowiązań otrzymał, oprócz zysków z teatru, prawo do wykorzystania dochodów z dzierżawy piwnic […] i z bufetu teatralnego, co rocznie wynosiło ok. 400 r[u]b[li]"[51].

[50] Wszystkie cytaty w tym akapicie: ibidem, s. 75–76. Zob. też B. Konarska-Pabiniak, *Teatr w dawnym Płocku …*, s. 37–38; eadem, *Teatr w Płocku…*, s. 46–47.

[51] Wszystkie cytaty w tym akapicie: B. Konarska-Pabiniak, *Materiały źródłowe do dziejów Teatru Płockiego 1842–1928*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego" 4, 1983, s. 276–277. Zob. też eadem, *Płocka Melpomena…*, s. 307–308.

Wspomniana komisja zebrała się 17 listopada 1864 r. i po wykonaniu oględzin teatru ustaliła, jakie prace powinny zostać wykonane przez dzierżawcę podczas trwania umowy. Oprócz prac wskazanych wcześniej w kontrakcie „uznano za konieczne wykonanie następujących robót: wyreparowanie dachu, przez który przeciekała woda podczas deszczów, wytynkowanie sufitów, położenie nowej podłogi na galerji, przerobienie drzwi wejściowych do teatru, urządzenie dwóch okien przy scenie, pobudowanie pieców i połączenie ich rurami, któreby ogrzewały widownię i scenę w rodzaju kaloryferów, wyreparowanie starych i sporządzenie nowych rekwizytów teatralnych”[52]. Całkowity koszt wskazanych robót oszacowano na 1200 rubli, co w opinii komisji miało stanowić równowartość czteroletniego dochodu z mieszkań oraz piwnic. Biorąc pod uwagę to, jak wielkie nakłady były konieczne do poniesienia, a także, że rekwizyty i sprzęty teatralne były nie tylko nieliczne, ale ponadto w złym stanie, można uznać, że zadanie prowadzenia i rozwijania działalności Teatru Miejskiego, którego podjął się Józef Gosiewski wyglądało na niezwykle trudne, wręcz niemożliwe do zrealizowania.

Pierwszy sezon teatralny po podpisaniu umowy dzierżawy przez Józefa Gosiewskiego rozpoczął się już 11 listopada 1864 r. i trwał prawdopodobnie do 2 kwietnia 1665 r. Do Płocka przybyło wówczas towarzystwo Feliksa Leona Stobińskiego (1834–1888)[53]. Wystawiane były spektakle: „Chłopiec okrętowy”, „Lokaj za Pana”, „Maria Joanna”, „Odludki i poeta”, „Okno na pierwszym piętrze”, „Qui pro quo” oraz „Żyd wieczny tułacz”[54]. Niestety publiczność nie dopisała i uzyskane dochody były znacznie mniejsze od oczekiwanych, przez co sezon okazał się być deficytowym[55]. Analizując

[52] W. Prawdzik, *Teatr w Płocku…*, s. 76.

[53] *Stobiński Feliks Leon*, [w:] *Słownik biograficzny teatru polskiego 1765-1965*, Warszawa, 1973, s. 684-685.

[54] B. Konarska-Pabiniak, *Repertuar teatru w Płocku 1808–1939: część I*, Warszawa 1982, s. 40–41.

[55] W. Prawdzik, *Teatr w Płocku…*, s. 77. Zob. też B. Konarska-Pabiniak, *Teatr w dawnym Płocku …*, s. 38; eadem, *Teatr w Płocku…*, s. 47.

szczątkowe informacje na temat repertuaru można przyjąć, że kolejny sezon był dla dzierżawcy jeszcze trudniejszy[56]. Jeszcze przed jego rozpoczęciem, 30 czerwca 1865 r., patron Gosiewski przekazał do Magistratu miasta Płocka szczegółowe wyjaśnienie swojej trudnej sytuacji finansowej. Wskazywał, że rozpoczynając działalność, wyłożył aż 1350 rubli srebrem na odnowienie i na zakup nowych dekoracji oraz rekwizytów, a także, że nie otrzymał należności w wysokości 300 rubli za dzierżawę lodowni oraz zwrotu kosztów organizacji przedstawienia z okazji imienin następcy tronu, carewicza Mikołaja[57].

W tych trudnych okolicznościach Józef Gosiewski nie dał rady należycie realizować swoich zobowiązań. Do marca 1866 r. nie uregulował należności za dzierżawę, nie opłacił kaucji ani ubezpieczenia od ognia, jak również nie przekazał części przychodów ze sprzedaży biletów na przedstawienia na cele dobroczynne. Aby wyegzekwować należności, Magistrat nałożył areszt na dochody z mieszkań i piwnic, co bez wątpienia jeszcze bardziej pogorszyło niełatwą już sytuację dzierżawcy. W konsekwencji w trzecim sezonie, mającym rozpocząć się we wrześniu 1866 r., Gosiewski niestety nie dał rady zaangażować aktorów, skutkiem czego przedstawienia nie mogły się odbywać[58].

Pod koniec 1866 r. zwołano Komitet Nadzorczy „w celu dokładnej kontroli wypełniania warunków kontraktu, przeprowadzanych remontów i zmian". Potwierdził on, że dzierżawca wykonał część robót, do których był zobowiązany, wskazując jednocześnie, że zostały one przeprowadzone „niedokładnie, niedostatecznie i bez przemyślenia w wyniku czego teatr nie jest ogrzewany". Komitet stwierdził ponadto, że „wg świadectwa Gubernialnego Architekta […] w dachu są przecieki, od których psują się ściany. W budynku jest brud, woda zebrana w piwnicach zgniła

[56] B. Konarska-Pabiniak, *Repertuar teatru w Płocku…*, s. 41–42.
[57] Eadem, *Do dziejów teatru płockiego…*, s. 561–562.
[58] W. Prawdzik, *Teatr w Płocku…*, s. 77; B. Konarska-Pabiniak, *Materiały źródłowe…*, s. 277–278; eadem, *Płocka Melpomena…*, s. 307–308. Zob. też eadem, *Teatr w dawnym Płocku …*, s. 38; eadem, *Teatr w Płocku…*, s. 47.

i oprócz wilgoci szkodliwej dla budynku, powietrze jest stęchłe i niezdrowe. Schody na galerię są w opłakanym stanie i grożą niebezpieczeństwem", a także, że „remonty dokonane przez [Gosiewskiego] na sumę 1068 r[u]b[li] 75 kop[iejek] żadnymi dokumentami nie są potwierdzone". Podsumowując te ustalenia, Komitet uznał, że „budynek utrzymywany do tej pory niedużymi reparacjami, wymaga remontu kapitalnego i aby doprowadzić go do stanu dostatecznego, potrzeba przynajmniej 5 tys. r[u]b[li], jak również, że „dzierżawca […] nie mając własnych środków, nie może urządzić teatru tak, aby […] odpowiadał [on] swemu przeznaczeniu[59].

Warto zauważyć, że Komitet sugerował, aby wesprzeć patrona Gosiewskiego pożyczką, która spłacana ratami w odpowiednich terminach i uzupełniona z dochodów teatru mogłaby pomóc osiągnąć zakładany cel. Jednak z uwagi na to, że do jego „dwuletniej gospodarki w teatrze zraziły się zarówno władze rządowe, jak i miejskie, nie mógł [on] liczyć na [jej] uzyskanie"[60].

Uwzględniając wszystkie wykazane przez Komitet Nadzorczy niedociągnięcia, a także biorąc pod uwagę to, że w Teatrze Miejskim nie odbywały się przedstawienia, baron Michał Wrangel, gubernator płocki w latach 1866–1872[61], powołał 14 grudnia 1866 r. „specjalną komisję pod przewodnictwem Kolegialnego Radcy Sołncewa, Architekta Gubernialnego, Prezydenta miasta Płocka [Widulińskiego] i Urzędnika Rengartena i […] polecił [jej] dokładnie sprawdzić wszystkie rachunki i księgi teatralnej władności, wyjaśnić, w jakim stanie się znajdują, jak są utrzymywane, doprowadzić do stanu używalności ww., dokładnie obejrzeć budynek teatralny, opisać [jego] stan, wykazać na ile i w czym polepszył się lub pogorszył przez okres dzierżawy […], obejrzeć i wyjaśnić,

[59] Wszystkie cytaty w tym akapicie: B. Konarska-Pabiniak, *Materiały źródłowe…*, s. 277–278. Zob. też eadem, *Płocka Melpomena…*, s. 307–308.

[60] W. Prawdzik, *Teatr w Płocku…*, s. 77.

[61] M. Kieffer-Kostanecka, *Następcy wojewodów płockich w okresie zaborów (1793–1918)*, „Notatki Płockie" 21/2, 1976, s. 26.

jakich dokonano remontów, dokonać wyceny tych prac[62]. W przygotowanym po dwóch tygodniach, 31 grudnia 1866 r., raporcie Komisja „wydała o stanie teatru pod zarządem Gosiewskiego jak najgorszą opinję, […] powtórzyła uwagi, zrobione już przez Magistrat i Komitet Nadzorczy, od siebie zaś dodała, że wielu robót nie wykonano i silnie podkreśliła brak myśli przewodniej w postępowaniu dzierżawcy oraz rażący brak czystości w gmachu teatralnym"[63].

Oczywiste jest, że „patron Gosiewski bronił się jeszcze, twierdząc, że opinja była jedno stronna, że nie dano mu wypowiedzieć się, w jakich warunkach teatr objął i prowadził. Nic to jednak nie pomogło"[64]. Przyjmując sprawozdanie komisji, z którego jednoznacznie wynikało, że „prawie we wszystkich punktach kontrakt nie został wykonany, a Gosiewski po ujawnieniu braków pozostał […] względem nich obojętnym […], Zarząd Gubernialny postanowił kontrakt podpisany z Józefem Gosiewskim […] 8 XI 1864 roku na oddanie mu w 12-letnią dzierżawę budynek teatru zaprzestać i uznać za nieważny, [natomiast] Magistratowi miasta Płocka polecił wezwanie Gosiewskiego, ogłoszenie mu o likwidacji kontraktu i zażądanie od niego oddania budynku teatralnego i całego majątku"[65]. W konsekwencji podjętych działań w marcu 1867 r. zarząd nad płockim Teatrem Miejskim przejęły władze lokalne[66].

Wypowiedzenie dzierżawy nie oznaczało bynajmniej końca problemów finansowych Józefa Gosiewskiego. Podpisując w 1864 r. umowę, przyjął bowiem odpowiedzialność „całym swym majątkiem, jaki ma lub będzie mieć i [zgodził] się na przyjęcie odnośnie tego zwykłych egzekucyjnych kar w trybie administracyjnym".

[62] B. Konarska-Pabiniak, *Materiały źródłowe…*, s. 278. Zob. też eadem, *Płocka Melpomena…*, s. 308.
[63] Wszystkie cytaty w tym akapicie: W. Prawdzik, *Teatr w Płocku…*, s. 77.
[64] Ibidem, s. 78.
[65] B. Konarska-Pabiniak, *Materiały źródłowe…*, s. 283–284. Zob. też eadem, *Płocka Melpomena…*, s. 313.
[66] W. Prawdzik, *Teatr w Płocku…*, s. 78.

Musiał się więc liczyć z tym, że po oddaniu teatru wraz z jego wyposażeniem sporządzona zostanie szczegółowa inwentaryzacja, z której wynikać będzie kwota należna Magistratowi i której spłaty nie uda mi się uniknąć, ponieważ podejmując dzierżawę „dostarczył hipoteczny zastaw 300 r[u]b[li] zabezpieczony w połowie wartości posesji znajdującej się w mieście Płocku". A stan obiektu faktycznie był bardzo zły: „dach w wielu miejscach [miał] dziury, […] na suficie [było] widać przecieki i odpadający tynk. W górze nad sceną [była] wielka łata. Piece nad sceną i pod sceną nie odpowiada[ły] celom, którym służyć powinny. Szyby prawie we wszystkich oknach [były] wybite, wszędzie [był] nieporządek, dekoracje [były] brudne, podarte i rozrzucone w wielkim nieporządku"[67].

Cztery lata później, 15 lipca 1871 r. Rząd Gubernialny podpisał umowę dzierżawy Teatru Miejskiego na dwadzieścia lat z Juliuszem Wernerem i Albertem Wagnerem, kupcem, przemysłowcem i działaczem społecznym, a także wielbicielem teatru i muzyki. W kontrakcie precyzyjnie określono zakres koniecznego do przeprowadzenia remontu. Został on wykonany przez nowych dzierżawców z własnych środków za kwotę 9 tys. rubli i pozwolił na poważne przekształcenie budynku, dzięki czemu w 1883 r. w tygodniku poświęconym podróżom oraz krajoznawstwu zapisano, że „żadne z miast prowincjonalnych, o ile nam wiadomo, nie może się pochwalić tak pięknym, wygodnym i eleganckim teatrem jak Płock"[68]. Niestety, Józef Gosiewski nie mógł już go podziwiać: zmarł 25 lutego 1870 r. w stosunkowo młodym wieku, mając zaledwie czterdzieści sześć lat[69]. Pozostałe po zmarłym patronie Trybunału Cywilnego „papiery procesowe […] rozdzielili między siebie trzej wyznaczeni Patroni"[70]. Wdowa po Józefie, Antonina Gosiewska, przeprowadziła się po jego śmierci do Warszawy. Zmarła po

[67] Wszystkie cytaty w tym akapicie: B. Konarska-Pabiniak, *Materiały źródłowe…*, s. 279–281. Zob. też eadem, *Płocka Melpomena…*, s. 311.

[68] „Wędrowiec. Tygodnik Ilustrowany" 18, 3 maja 1883, s. 1. Zob. też B. Konarska-Pabiniak, *Teatr w dawnym Płocku …*, s. 39; eadem, *Teatr w Płocku…*, s. 48.

[69] APP, sygn. 50/155/0, akt zgonu nr 1870/50.

[70] „Dziennik Warszawski" 122, 17 czerwca 1870, s. 8.

krótkiej chorobie 1 czerwca 1876 r. i została pochowana na cmentarzu na Powązkach[71].

Niewątpliwie należy uznać, że Józef Gosiewski nie podołał trudnemu zadaniu, jakim było prowadzenie Miejskiego Teatru w Płocku w latach bezpośrednio po powstaniu styczniowym. Jednak po szczegółowym przeanalizowaniu dostępnych materiałów źródłowych nie sposób zgodzić się ze stwierdzeniem, że bardziej zależało mu na osiągnięciu korzyści majątkowych, niż na prowadzeniu działalności kulturalnej[72]. W okresie poprzedzającym dzierżawę teatru udzielał się w amatorskim zespole teatralnym. Ponadto, będąc „niepospolitym obdarzony dowcipem, pisywał poezje, wyborne bajki i skreślił lub tłumaczył kilka komedyj, które wystawione były na teatrze w Płocku"[73]. W niezwykle trudnych okolicznościach, w których rzeczywiście nie potrafił zadbać o bieżące utrzymanie obiektu, za który odpowiadał, przez co jego stan znacznie się pogorszył, pamiętał o powierzonej sobie bibliotece, powiększając jej stan o 49 nowych książek i starał się upiększać scenę oraz urządzać nowe dekoracje[74]. Nawet gdy prowadzone już były działania zmierzające do wypowiedzenia dzierżawy, nadal zabiegał o pozyskanie nowego zespołu. W styczniu 1867 r., a więc już po zakończeniu pracy specjalnej komisji, do Płocka przybyło z Łomży zaproszone przez Józefa Gosiewskiego towarzystwo dramatyczne Pawła Ratajewicza. Zespół ten pomiędzy 28 stycznia a 26 kwietnia, gdy udał się do Włocławka, wystawił w płockim teatrze ponad sto (!) przedstawień[75]. W tym kontekście za całkowicie uzasadnioną można przyjąć opinię opublikowaną 13 grudnia 1866 r. na łamach prasy codziennej, że mianowicie „[p. Gosiewski,

[71] APW, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej św. Barbary w Warszawie z lat 1866–1918, sygn. 72/1214/0, akt zgonu nr 1876/43. Zob. także „Kurier Warszawski" 121, 2 czerwca 1876, s. 3.

[72] W. Prawdzik, *Teatr w Płocku…*, s. 75.

[73] „Kurier Codzienny" 58, 16 marca 1870, s. 5.

[74] B. Konarska-Pabiniak, *Materiały źródłowe…*, s. 281. Zob. też eadem, *Płocka Melpomena…*, s. 311.

[75] B. Konarska-Pabiniak, *Repertuar teatru w Płocku…*, s. 42–43. Zob. też W. Prawdzik, *Teatr w Płocku…*, s. 78.

patron tutejszy], który zna się na sztuce […] zrobiłby jeszcze lepszy [interes], gdyby mógł warunkom sztuki i dzisiejszym wymaganiom publiczności lepiej odpowiedzieć, a przedewszystkiem zaopatrzyć teatr w lepsze dekoracje i ogrzać go, [ponieważ] kilkanaście stopni zimna w teatrze zdolne są i największy zapał dla sztuki w artystach i publiczności zmrozić”[76].

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD), II Rada Stanu Królestwa Polskiego, sygn. 153.

Archiwum Państwowe w Płocku (APP):

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej św. Bartłomieja w Płocku z lat 1826–1918, sygn. 50/155/0, akt małżeństwa nr 1853/78; akt chrztu nr 1855/126; akt chrztu nr 1867/197; akt zgonu nr 1870/50.

Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Sierpcu z lat 1826–1929, sygn. 50/196/0, akt zgonu nr 1922/174.

Archiwum Państwowe w Warszawie (APW):

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej św. Aleksandra w Warszawie z lat 1826–1915, sygn. 72/162/0, akt zgonu nr 1928/304.

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej św. Barbary w Warszawie z lat 1866–1918, sygn. 72/1214/0, akt zgonu nr 1876/43.

Instytut Muzyczny w Warszawie, akta świadectw kwalifikacyjnych z lat 1868–1875, sygn. 72/224/400, s. 277–280.

Archiwum Państwowe w Warszawie oddział w Pułtusku (APW OP):

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Przasnyszu z lat 1826–1923, sygn. 79/104/0), akt zgonu nr 1864/82; akt zgonu nr 1868/22.

Российский Государственный Исторический Архив (РГИА), ф. 1343, оп. 38, д. 452.

[76] „Gazeta Polska” 279, 13 grudnia 1866, s. 4.

Źródła drukowane i edycje źródłowe

Akt uroczysty zakończenia rocznego biegu nauk w Gimnazyum Sejneńskiem […], Suwałki [1837].

Akt uroczysty zakończenia rocznego biegu nauk w Gimnazyum Gubernialnem Suwalskiem […], Suwałki [1842].

„Dziennik Warszawski" 92, 8 kwietnia 1853; 122, 17 czerwca 1870.

„Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne" 241, 30 kwietnia 1883.

„Gazeta Codzienna" 93, 9 kwietnia 1853.

„Gazeta Polska" 279, 13 grudnia 1866.

„Gazeta Poranna" 105, 10 czerwca 1928.

„Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego" 62, 16 marca 1839.

„Gazeta Warszawska" 94, 10 kwietnia 1853; 59, 17 marca 1870.

„Kalendarzyk Polityczny", 1834; 1835; 1836; 1837.

„Kurier Codzienny" 58, 16 marca 1870.

„Kurier Warszawski" 92, 8 kwietnia 1853; 282, 20 grudnia 1871; 121, 2 czerwca 1876, s. 3; 304, 2 listopada 1892; 157, 8 czerwca 1928; 159, 10 czerwca 1928.

Niemirowski A., *Kartki z dziejów sceny płockiej*, „Echa Płockie i Łomżyńskie" 2, 7 stycznia 1899, s. 2; 5, 18 stycznia 1899, s. 2; 6, 21 stycznia 1899, s. 2; 12, 11 lutego 1899, s. 1–2; 17, 1 marca 1899, s. 1–2; 27, 5 kwietnia 1899, s. 1–2; 34, 29 kwietnia 1899, s. 1.

Obraz polityczny i statystyczny Królestwa Polskiego iaki był w roku 1830 […], Warszawa 1830.

Przewodnik warszawski informacyjno-adresowy, Warszawa 1869; 1870.

Rocznik Polityczny Polski, Warszawa 1830.

„Rocznik Sądowy", 1864; 1865; 1866; 1867; 1868; 1869; 1870.

„Rocznik urzędowy obejmujący spis naczelnych władz Cesarstwa oraz wszystkich władz i urzędników Królestwa Polskiego", 1854; 1855; 1856; 1857; 1858; 1859; 1860; 1861; 1862; 1863.

„Sądownictwo w Królestwie Polskiem, magistratury sądowe, ich skład i etat płacy dla użytku urzędowego", 1854; 1855; 1856; 1857; 1858; 1859; 1860; 1861; 1862; 1863.

Spis szlachty Królestwa Polskiego z dodaniem krótkiéj informacyi o dowodach szlachectwa, Warszawa 1851.

„Tygodnik Petersburski: Gazeta Urzędowa Królestwa Polskiego" 29, 26 kwietnia 1853.

„Wędrowiec. Tygodnik Ilustrowany" 18, 3 maja 1883; 51, 22 grudnia 1906.

Opracowania

Chudzyński M., *Płock i ziemia płocka przed wybuchem powstania styczniowego 1861–1862*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego" 5, 2013, s. 13–24.

Demidowicz T., *Reforma szlachectwa w Królestwie Polskim w latach 1836–1861*, „Czasopismo Prawno-Historyczne" 62/2, 2010, s. 145–170.

Dziadek M., *Od Szkoły Dramatycznej do Uniwersytetu. Dzieje wyższej uczelni muzycznej w Warszawie 1810–2010*, t. 1, Warszawa 2011.

Dorobek F., *Z dziejów teatru płockiego*, „Notatki Płockie" 16/4, 1971, s. 20–24.

Dylewski A., *Historia pieniądza na ziemiach polskich*, Warszawa 2011.

Fechnerowa P., *Teatr w Płocku*, „Tygodnik Ilustrowany" 319, 1874, s. 81–82.

Filipowicz J., *Szkoły sejneńskie z 1 połowy XIX w. w świetle własnych wydawnictw*, [w:] *Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej*, t. 2, red. J. Jaskanis, Warszawa 1975, s. 251–280.

Gizińska E., *Halina Rutska – życie i udział w tworzeniu płockiego środowiska kulturalno-naukowego od schyłku XIX w. do lat trzydziestych XX w.*, praca doktorska obroniona w 2022 r. na Wydziale Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu w Białymstoku.

Gretkowski A., *Teatr Płocki w służbie mazowieckiemu społeczeństwu (1812–2002)*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy" 16, 2016, s. 32–53.

Janczewski S., *Dzieje adwokatury w dawnej Polsce*, Warszawa 1970.

Kieffer-Kostanecka M., *Następcy wojewodów płockich w okresie zaborów (1793–1918)*, „Notatki Płockie" 21/2, 1976, s. 24–28.

Kleczyński J., *O konserwatoriach muzycznych*, „Echo Muzyczne, Teatralne i artystyczne" 84, 1885, s. 184–186; 88, 1885, s. 224–226; 92, 1885, s. 267–268; 94, 1885, s. 284–285.

Konarska-Pabiniak B., *Do dziejów teatru płockiego: 1836–1865*, „Pamiętnik Teatralny" 26/4, 1977, s. 529–562.

Konarska-Pabiniak B., *Materiały źródłowe do dziejów Teatru Płockiego 1842–1928*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego" 4, 1983, s. 261–299.

Konarska-Pabiniak B., *Płocka Melpomena: teatr zawodowy i amatorski 1808–1939*, Płock 1998.

Konarska-Pabiniak B., *Płocki teatr amatorski w latach 1823–1918*, [w:] *Szkice o polskim teatrze amatorskim*, red. S. Kaszyński, Łódź 1990, s. 135–145.

Konarska-Pabiniak B., *Repertuar teatru w Płocku 1808–1939: część I*, Warszawa 1982.

Konarska-Pabiniak B., *Teatr w dawnym Płocku 1808–1939*, Wrocław 1984.

Konarska-Pabiniak B., *Teatr w Płocku 1812–2012*, Płock 2012.

Konarska-Pabiniak B., *Teatry prowincjonalne w Królestwie Polskim (1863–1914)*, Płock 2006.

Konarska-Pabiniak B., *Życie kulturalno-literackie Płocka w 2. połowie XIX w.*, Płock 1994.

Konarski S., *Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej*, t. 7/8, Rzym 1985.

Kopciuch K., *Adwokatura polska w okresie rozbiorów (uwagi historycznoprawne)*, „Acta Iuridica Resoviensia" 18, 2020, s. 105–115.

Korwin L., *Korwinowie*, Kraków 1935.

Krajewski B., *Zofia Gosiewska: peowiaczka, farmaceutka, nieznana uczestniczka powstania warszawskiego*, „Rocznik Dobrzyński" 12, 2019, s. 195–204.

Krajewski B., *Podstawy społeczeństwa Ziemi Dobrzyńskiej (Gub. Płocka) w okresie rusyfikacji (1864–1914)*, „Notatki Płockie" 32/2, 1987, s. 20–30.

Łyczywek R., *Historia adwokatury polskiej okresu zaborów*, „Palestra" 15/9, 1971, s. 27–50.

Makuch M., *Organizacja sądownictwa cywilnego w Królestwie Polskim okresu konstytucyjnego (1815–1831)*, „Gubernaculum et Administratio" 13, 2016, s. 67–78.

Michta J., *Heraldyka nobilitowanych w Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Kielce 2017.

Morawski W., *Dziewiętnastowieczne reformy rubla*, „Mówią Wieki" 2, 2015, s. 81–84.

Możdżeń S., *Szkolnictwo Królestwa Polskiego w latach 1831-1853 w świetle relacji Jana Kantego Krzyżanowskiego*, „Rocznik Naukowo Dydaktyczny WSP w Krakowie" 14, 1994 s. 89-100.

Ogończyk T., *Z odczytu ks. kan. W. Mąkowskiego w Tow[arzystwie] Naukowem o teatrze płockim*, „Głos Mazowiecki" 289, 13 grudnia 1935.

Osiecka M., *System kancelaryjny i archiwalny komisji rządowych w Królestwie Polskim w latach 1815–1867*, praca doktorska obroniona w 2014 r. na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego.

Osiecka M., *Urzędnicy Komisji Rządowych Królestwa Polskiego w latach 1815–1867*, „Miscellanea Historico-Archivistica" 21, 2014, s. 171–196.

Ostrowski J., *Księga herbowa rodów polskich*, z. 5, Warszawa 1898.

Papierowski A., Stefański J., *Płocczanie znani i nieznani: słownik biograficzny*, Płock 2002.

Polska Encyklopedia Szlachecka, t. 2, Warszawa 1935.

Prawdzik W., *Teatr w Płocku po Powstaniu Styczniowem*, „Życie Mazowsza" 3, 1935, s. 75–78.

Rutkowska A., *Działalność pedagogiczna Instytutu Muzycznego Warszawskiego (1860–1917)*, Warszawa 1960.

Rzymkowski R., *Od Św. Trójcy do Apolla*, „Sygnały Płockie" 20, 2004, s. 11.

Rzymkowski R., *Tajemne treści dawnego teatru w Płocku*, „Notatki Płockie" 4, 2003, 12–16.

Schiller J., *Warszawskie rządowe szkoły średnie w latach 1795–1862*, „Rozprawy z dziejów oświaty" 34, 1994, s. 41–109.

Serafimowicz W., *Z dziejów architektury i budownictwa w płocku historycznie i aktualnie*, Płock 2023, wersja robocza: https://mazowiecka.iarp.pl/wp-content/uploads/2023/11/tom-3.pdf, dostęp: 21.07.2024.

Sęczys E., *Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836–1861*, Warszawa 2000.

Simon L., *Dykcjonarz teatrów polskich czynnych od czasów najdawniejszych do roku 1863*, Warszawa 1935.

Sivert T., *Sceny ogródkowe. Zespoły amatorskie. Wędrowne teatry prowincjonalne w świetle prasy warszawskiej*, [w:] *Dzieje teatru polskiego*, t. 3: *Teatr polski od 1863 do schyłku XIX wieku*, Warszawa 1982, s. 245–280.

Słownik biograficzny teatru polskiego 1765-1965, Warszawa, 1973.

Słownik języka polskiego, red. A. Zdanowicz i in., t. 2, Wilno 1861.

Stankiewicz-Kopeć M., *Czarna sukienka: moda żałobna jako forma protestu i narzędzie sprzeciwu wobec carskiego zaborcy w dobie powstania styczniowego*, Perspektywy Kultury 4/2, 2023, s. 21–48.

Staszewski D., *Dawne kościoły płockie*, Płock 1912.

Szczepański J., *Weterani powstań narodowych w Zakładzie św. Kazimierza w Paryżu*, Warszawa 2011.

Szwarc A., *Warszawa bez Uniwersytetu*, 1831–1857, [w:] *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1816−1915*, red. T. Kizwalter, Warszawa 2016, s. 363–413.